

SAKALARIN PÎRÎ
Saka Baba

HAŞİM ŞAHİN

G

ELENEKSEL Anadolu evlerinde çocuklara ilk olarak büyüklerine su servisi yapması öğretilir, suyun, su vermenin önemi nesilden nesile aktarılan menkıbeler/hikâyeler vâsıtasıyla insan hâfızasına âdeta kazınırdı. İslâm kültüründe su, meş'um Kerbelâ hâdisesi ile ayrı bir boyut kazanmıştır. Kerbelâ'da suya hasret bir şekilde şehit edilen Hz. Hüseyin ve Ehlibeyt'in diğer mensuplarının hâtırası gönülleri yaralamış, zaman içinde geleneklere etki etmiştir. Anadolu'nun en ücra kasabasında bile, kendisine verilen suyu için bir yaşlı teyze, şükürünü "İmam Hüseyin efendimizin rûhunâ değsin!" duâsıyla dile getirir.

İslâm medeniyetinde su kadar suyu dağıtan kişiye de önem atfedilmekteydi. Su veren, sulayan anlamıyla sözlüklerde yer alan "saka" kelimesinin farklı anlamlar verilerek tasvir edilmesi, bunun en somut göstergesidir. Saka terimi tasavvuf literatüründe de özel bir yere sâhiptir. Terimin tasavvuf-taki karşılığı mürşid-i kâmil ve pîr-i tarîkattı. Bu kuruma Bektâşî ve Alevî gelenek içerisinde ayrı bir önem atfedilmekte olup cemdeki başlıca hizmetlerden birisi saka/sakka hizmetiydi.

Su temîninde sıkıntı yaşanan mahallelerde halkın su ihtiyâcını karşılamakla görevli şahısların mesleği olan sakalık, Osmanlı döneminde en önemli meslekler arasında yer alıyordu. XV. yüzyılda evlere para karşılığı su taşıyan sakaların bir araya gelmesiyle "saka loncası" kurulmuştu. Hemen her mahallede bu loncaya kayıtlı bir saka bulunurdu. Su genellikle sebillerden temin edilirdi. Sakalar sâdece İstanbul halkının değil Yeniçeri Ocağı'nın suyunu da temin ederlerdi. Pâdişâhın sarayında su temînine ayrı bir önem atfedilmiş olup bu işten sakacıbaşı sorumluydu. Sakacıbaşı sarayın su hizmetlerini kendisine bağlı görevliler vâsıtasıyla yürütürdü.

İslâm medeniyetinde ve bu medeniyetin en önemli temsilcilerinden biri olan Osmanlı Devleti'nde su, insanoğlunun şifâ kaynağı olarak pek çok hayırseverin başlıca sevap vesîlesi olarak görülmekteydi. Halkın su

ihtiyâcını gidermesi için devlet erkânı, hanım sultanlar, varlıklı kimseler tarafından yaptırılan çeşmeler, sebiller bu hayırseverliğin mücessem örnekleridir. Bu durum sakalar için de geçerliydi. Yukarıda bahsedilenler gibi, suyu geliri aracı olarak gören ve parayla satan esnaf sakaların yanında, bu işi sâdece hayır vesîlesi olarak gören sakalar da vardı. Meselâ, derviş sakalar adı verilen bir zümre, halka parasız su dağıtırdı.

Kânûnî Sultan Süleyman devrinde Osmanlı başkentini ziyâret eden İtalyan Luigi Bassano'nun verdiği bilgiler, konunun anlaşılması bakımından hayli önemlidir. Bassano'ya göre, su dağıtımını Türklerin hayırseverliği söz konusu olduğunda önemli bir yere sâhipti. Bâzı kimseler büyük masraflar ederek evlerinin yakınlarına borularla getirir, bu sâyede insanların hem abdest almalarını hem de susuzluklarını gidermelerini sağlardı. Yine, ayak-kabıcı, derici vs esnaf da dükkânlarının önüne koydukları su dolu küpler ile yoldan geçenlerinin susuzluklarını gidermelerine yardımcı olurlardı. Bâzı sakalar -bunlar yukarıda sözünü ettiğimiz derviş sakalar olmalı- dörtgen bir kumaşla örttükleri büyük bir küpü omuzlarında taşır, elinde gümüş bir tas ile şehir boyunca yürüyerek insanlara Tanrı adına su dağıtırlardı. Onlar için insanlara yiyecek ve içecek vermek yeterli olmuyordu, onlar Tanrı adına köpekleri bile beslerlerdi.¹

Sakalar, savaşlarda da en önemli görevliler arasında sayılıyordu. Bu görevliler savaş sırasında yürüyüş yapan ya da cephede savaşan Kapıkulu Ocakları'na mensup askerlere su dağıtıyorlardı. Savaş sırasında su taşımak hayâtî bir görevdi. Sakalar atlarına su dolu kırbaları yükleyerek bu görevi ifâ ederlerdi. Su genellikle sefer güzergâhına yakın dere, göl ya da nehirlerden temin edilirdi. Sakalar sürekli asker arasında dolaşarak su ihtiyâcını giderirler, eksik olursa derhâl takviye ederlerdi. Bu yüzden hiç dinlenmeden ordu içerisinde bilhassa yaz günlerinde yoğun bir tempoyla çalışırlardı.²

Gerek İslâm gerekse Osmanlı târihi içerisinde hâfızalarda yer edinmiş bâzı savaş veya kuşatmalarda, ordunun su ihtiyâcını karşılayan bâzı sakalar ön

plana çıkmıştı. Bu şahsiyetlere en az diğer gâziler kadar değer verilmiş, pek çoğu mistik bir karakter olarak sonraki dönemlerde de saygı görmüşlerdi. Bilhassa Osmanlı öncesi dönemdeki İstanbul kuşatmaları, Osmanlılar devrinde Bursa'nın fethi, İstanbul'un fethi gibi toplum hâfızasında derin izler bırakmış savaşlarda askerlere su yâhut ayran dağıtmak sûretiyle, savaşın veyâhut kuşatmanın en çetin zamanında gâzilerin susuzluklarını gideren evliyâ-meşrep bu şahsiyetlere müşterek bir isim olarak "Saka Baba" adı verilmişti.

PÂYİTAHTIN SAKA BABALARI

Saka Baba adını taşıyan mezarlara, türbelere, sokak isimlerine İstanbul'un bilhassa târihî semtlerinde rastlamak mümkündür. Bu durum, İstanbul içerisinde birden fazla Saka Baba'nın mevcûdiyetini akla getirmektedir. Bu mezarların birisi istisnâ olmak üzere hemen hepsinin sur dışında yer almaları dikkat çekicidir. Bu durum onların

Mısır'da bir saka, 1922.

hemen hepsinin Emevîler devrindeki İstanbul kuşatmaları veya İstanbul'un fethi ile ilişkilendirilmelerinden ileri gelmektedir. Bu çalışma esnâsında İstanbul'da Balat, Eyüp, Rumelihisarı, Galata, Cihangir ve Ayasofya'da olmak üzere altı Saka Baba'nın varlığı tespit edilmiştir. Savaş ve kuşatmalarda çok sayıda sakanın bulunduğu göz önünde bulundurulduğu takdirde, aynı adı taşıyan ve muhtelif yerlerde mezarları bulunan çok sayıda şahsiyetin bulunması gâyet normal bir durumdur. İstanbul'daki Saka Babaların hemen hepsi ni'melceş, yâni Fâtih Sultan Mehmed devrinde İstanbul'un fethine katılan askerler arasında sayılmış, Balat'taki Saka Baba ise sahâbeden kabul edilmiştir.

Balat'taki mezârı, Hoca Kasım Günânî, yâhut yaygın bilinen adıyla Meydancık Câmîi'nin hazîresinde yer alan bu zâtın sahâbeden Halid b. Zeyd'in, yâni halk arasında daha yaygın olarak Eyüp Sultan adıyla bilinen Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin sakası Câfer-i Ensârî olduğu rivâyet edilir. Dolayısıyla bu mezar aynı zamanda bir sahâbe mezârı olarak ziyâret edilmekte, yaşadığı dönem ise İslâmiyet'in ilk târihlerine kadar götürülmektedir. Orhan Okay'ın naklettiği bilgiye göre, onun çocukluğunda bu mezar ahâli tarafından sıkça ziyâret ediliyor, kabrinde mum yakılıyordu.³

İstanbul'daki bir diğer Saka Baba mezârı Eyüp'te bulunmaktadır. Yusuf Efendi Çiftliği sokağı ile Çövençi sokağının birleştiği yerde, yokuşun hemen başında bulunan bu mezardaki Saka Baba'ya dâir halk arasında dolaşan söylencelerin ötesinde bir bilgi yoktur. Ahâli, Saka Baba'yı ni'melceşten birisi olarak kabul etmekte, onun Fâtih Sultan Mehmed devrinde İstanbul kuşatmasında askerlere su dağıtan bir evliyâ olduğu belirtilmektedir.

Rumelihisarı şehitliğinde yer alan bir mezar taşından hareketle İstanbul'da bir başka Saka Baba'nın daha mevcûdiyeti anlaşılmaktadır. Söz konusu bu şahıs da tıpkı Eyüp'teki Saka Baba gibi, İstanbul'un fethi ile ilişkilendirilir. Saka Baba'nın Fâtih Sultan Mehmed ile birlikte İstanbul'un fethine katıldığı, diğer bir deyişle

ni'melceşten olduğu ifade edilir. Ancak hayâtı hakkında somut bir bilgi edinebilmek şimdilik mümkün gözükmemektedir.⁴

Yine, Süheyl Ünver tarafından Ayasofya'da hamam dibinde mezârı olduğu zikredilen Saka Baba ile Cihangir'deki Sakabaşı da isimleri İstanbul'un fethi ile birlikte anılan diğer Saka Baba'larıdır.⁵ Ayasofya'daki Saka Baba'nın ismi zikredilenlerin aksine sur içindeki tek Saka Baba olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.

Buraya kadar sayılanların hâricinde 953 (1546) târihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde yer alan bir kayıttan, o dönemde Galata'da Saka Baba Şems Zâviyesi'nin mevcûdiyeti anlaşılmaktadır. Defterde, adı geçen zâviyede yer alan ve bir sakanın kullandığı malzemelerin mâhiyetinin anlaşılmasına yardımcı olabilecek eşyânın isimleri sayılmaktadır. Buna göre, adı geçen zâviyede tâc-ı saka, kemer, alem, tihtabtas, kâse-i saka, kazğan, sini-i nuhas, kapaklı tas, çarhî sahan, tepsi, tava ve kefkir yer almaktadır.⁶

EDİRNE'DE BİR UŞŞAKİ DERVİŞİ: SAKA BABA

İstanbul'da sözü edilen Saka Babaların hâricinde Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü muhtelif coğrafyalarda ve farklı târihlerde yaşamış, ancak hayatlarına dâir verilen bilgilerin birkaç satırdan öteye gitmediği, çoğunluğu tıpkı diğerleri gibi halk efsânelerinde karşılık bulan Saka Babaların varlığı bilinmektedir.

İstanbul dışındaki Saka Babalardan biri, Osmanlıların İstanbul'dan önceki başkenti Edirne'de yaşamış, Saka Baba adıyla bir tekkenin şeyhliğini yapmıştı. Saka Baba Tekkesi, Fahri Fatma Hatun ve Salı Tekke isimleriyle de bilinmekte olup Halvetiye tarîkatının Uşşâkiye koluna mensup Şeyh Yazıcı Mehmed Safvetî Efendi için yaptırılmıştı. Söz konusu bu tekkeye Saka Baba adının verilmesi Yazıcı Mehmed Efendi'nin halîfesi Şeyh Ahmed Efendi ile ilişkiliydi. Şeyh Cemâleddin Uşşâkî ile pîrdaş olan bu Şeyh Ahmed Efendi, yaşadığı dönemde Saka Baba adıyla biliniyordu.⁷

Saka, XIX yüzyıl.
New York Halk Kütüphanesi Dijital Koleksiyonu.

ANADOLU'NUN SAKA BABALARI

İstanbul'daki kadar fazla olmamakla birlikte Anadolu'daki bâzı şehir, kasaba ve köylerde Saka Baba adıyla bilinen şahısların varlığı bilinmektedir. Tıpkı diğer Saka Babalar gibi Anadolu'daki Saka Babalara da kutsiyet atfedilmiş ve velî yâhut ermiş olarak kabul edilmişlerdir. Baba lakâbını taşımamakla birlikte Saka Dede ismiyle bilinen ve mezârı Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Yalinyazı köyünde bulunan bir evliyâ bunlardan birisidir. Adı geçen bu zâtın mezârı halk tarafından ziyâret edilmektedir.

Anadolu'da bir diğer Saka Baba kabri, Çanakkale'dedir. Mir'ât-ı Zafer Fırkateyni'nin seyir jurnalinde yer alan bir kayda göre, Osmanlı donanmasının sefere çıktığı sırada top atışıyla selâmladığı kabirler arasında Gelibolu'daki Yazıcızâde Muhammed ve kardeşi Ahmed Bîcân'nın yanı sıra, Havuzlar önündeki Saka Baba'nın mezârı da yer almaktaydı.

BURSA'NIN SAKASI DÜĞLU BABA

Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarında, Osman Gâzi ve Orhan Gâzi devrinde yaşamış olup Kalenderî-meşrep karakteriyle tanınan dervişler arasında

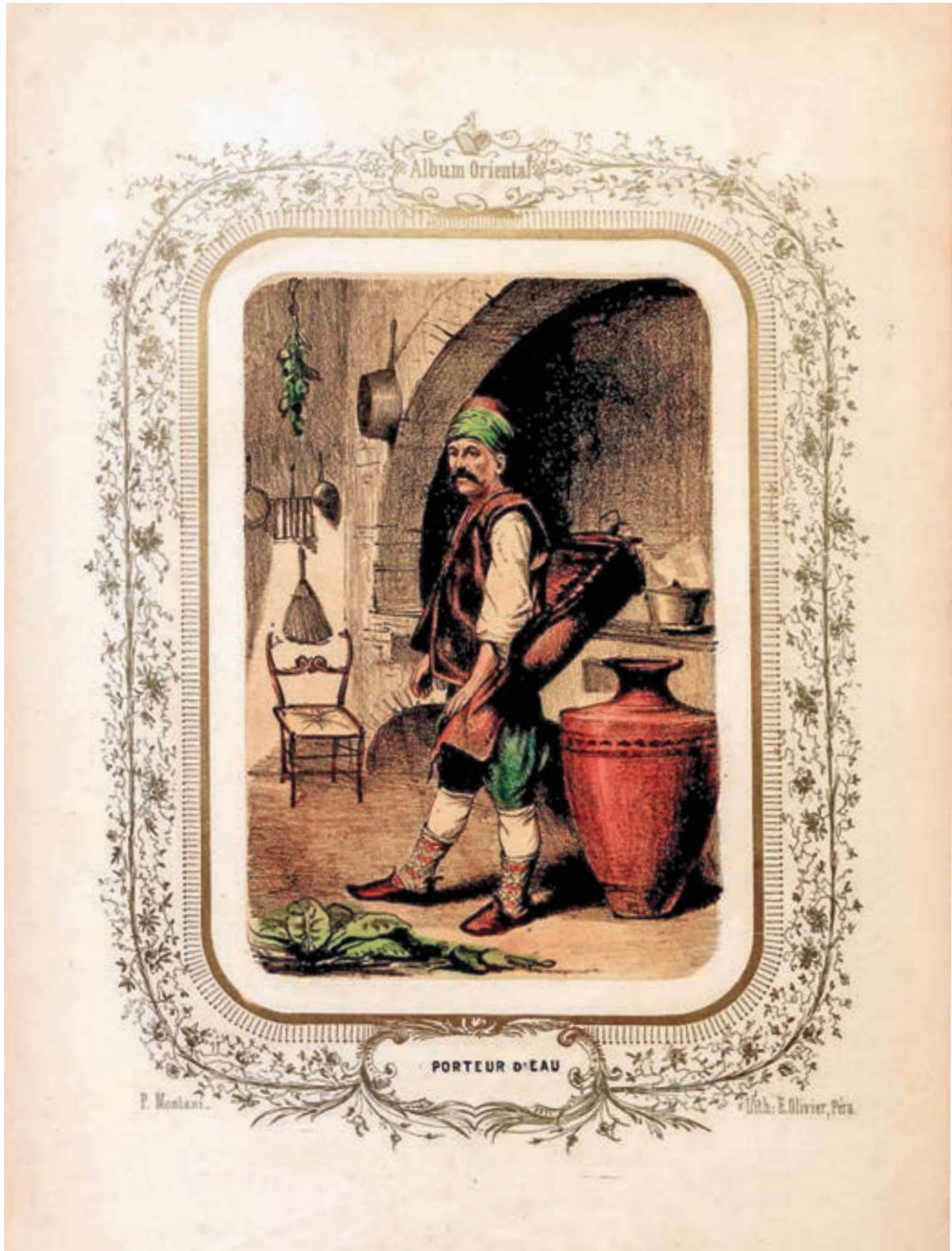
Forbes Mac Bean, Sakalar, İstanbul ve Ege Adalarında Karakter ve Kostüm, 1854.

yer alan Dûğlu Baba, savaşlarda askerlerin susuzluğunu gideren derviş saka tipinin en önemli temsilcilerinden birisidir. Hayâtı efsânelerle örölmüş olan Dûğlu Baba'nın gerek doğum yeri ve târihi gerekse ölüm târihiyle ilgili olarak kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Adı Osmanlı kroniklerinde Bursa'nın fethi esnâsındaki faâliyetleri dolayısıyla zikredilen Dûğlu Baba, devrinin diğer dervişleri Geyikli Baba, Karaca Ahmed, Abdal Musa gibi fetih sırasında büyük başarılar göstermiş, savaş esnâsında, iki taraf arasında çarpışmaların hızlandığı bir dönemde gâzilerin ve dervişlerin sıcaktan bîtap düştükleri bir sırada, elinde süte su katılarak elde edilmiş bir ayran bakracı olduğu hâlde gâzilerin yardımına koşmuştur. Taşköprizâde, Mecdî, Nişancı Mehmed Paşa ve Lâmiî Çelebi gibi kaynaklarda Dûğlu Baba'nın gâzilerin sıcak nedeniyle yükselen harâretlerini ve susuzluklarını giderdiği, bu sebeple duâlarına mazhar olduğu nakledilir. * Gerçek adı bilinmeyen bu zâta, bu olaydan sonra, Farsçada ayran anlamına gelen dûğ kelimesine izâfeten Dûğlu Baba adının verildiği tahmin edilmektedir.

Dûğlu Baba, Bursa'nın fethinden sonra, Uludağ'ın doğusunda yer alan

Sakalar sâdece İstanbul halkının değil, Yeniçeri Ocağı'nın suyunu da temin ederlerdi; savaşlarda ordu içindeki görevleri, bilhassa yaz aylarında hayâtî boyutlardaydı.

üçra bir bölgeye yerleşerek Orhan Gâzi'nin, Turgut Alp'in delâletiyle başısladığı bir arâzide kurduğu tekkesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Onun yeni fethedilen bu bölgenin îmar ve iskânına katkı sağladığı anlaşılacaktır. Lâmiî Çelebi'nin, "velâyeti zâhir ve kerâmeti bâhir, mazhâr-ı envâr-ı fütüvvet ve masdâr-ı âsâr-ı mürüvet derviş imiş"⁹ sözlerinden Dûğlu Baba'nın sâhip olduğuna inanılan vasıfları hakkında bâzı ipuçları elde etmek mümkündür.

Orhan Gâzi devrinde Bursa'da vefat eden Dûğlu Baba'nın tekkesi Ulu-dağ'ın yüksek bir mevkiinde, Karbelen tepesi denilen yerde bulunmakta olup vefâtından sonra pâdişah tarafından kendisi için bir türbe, türbenin yanına da bir câmi yaptırılmıştır.

GİRİT'İN SAKA BABA'SI: DERVİŞ AHMED

Buraya kadar bahsedilenlerin hâricinde, İstanbul ve Anadolu sınırları dışında mevcut Saka Baba örneği olarak XVII. yüzyılda Girit'te yaşamış Bektâşî şeyhi Horasânîzâde Derviş Ali Baba'nın neferlerinden Derviş Ahmed verilebilir. Hacı Bektâş-ı Velî Tekkesi postnişini Dimetokalı Vahdetî Dede'nin halîfesi sıfatıyla, 20 Haziran 1645 târihinde Osmanlı ordusu hizmetinde bir Bektâşî alayı ile Girit'in fethine katılan, verdiği vaazlarla ordunun ve gâzilerin mâneviyatını yükselten Derviş Ali Dede, fetih sonrasında adadaki ilk Bektâşî tekkesini kurmuş, böylece tarikatın Girit'e girişini sağlamıştı.¹⁰ Bu sefer sırasında Derviş Ali Dede'nin hizmetinde bulunan pek çok Bektâşî dervîşi şehit düşmüş, kendileri için yapılan mezarlar, XIX. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Saka Baba adıyla bilinen Derviş Ahmed, bu Bektâşî birliğinin sancaktarlığı görevini üstlenmişti. 1674 yılının başlarında vefat ettiği bilinen Derviş Ahmed, sancaktarlığın yanı sıra ordu efrâdına su dağıtma, yâni sakalık görevini de uhdesinde bulunduruyordu. Savaşta bu hizmetinden dolayı kendisine Saka Ahmed Baba denilmiş, mezârı daha sonra bu isimle anılmaya başlanmıştı. Orhan F. Köprülü'nün rivâyetine göre Derviş Ahmed, gürbüz bir kahraman olup gâyet gür bir sese sâhipti. Bu münâsebetle sakayı arkasına alıp ordu içerisinde dolaşır, heybetli akisler ile "İbâdullah! Sebî-lullah! Selâmullah alâ rûhü'l-Hüseyn! Lânetullah alâ kâtîlü'l-Hüseyn!" nâralarını herkese işittirirdi. Saka Baba'nın türbesi, Horasanlı Tekkesi yakınında bulunuyordu. Mezar taşı kitâbesinde şunlar yazılıydı: "Yâ Hû, Derviş Ahmed Horasânî Baba'nın Kandiye fethinde alemdârı iken eyleyip sıdk u kerâmetle gazâ, aldı güzlâr-ı cinânı mesken sene 1085."¹¹

Sakalık, gerek gündelik hayat içerisinde gerekse savaşlarda tıpkı suyun kendisi gibi hayâtî bir öneme sâhipti. Sakaların gerek yaşadıkları dönemde gerekse öldükten sonra velî kabul edilmelerinin kökeninde de muhtemelen hayatlarında üstlendikleri bu kutsal görev etkili olmuştu. Çok daha detaylı bir inceleme yapıldığı takdirde, bu yazıda sözü edilenlerin hâricinde gerek pâyitaht İstanbul gerek Anadolu ve gerekse Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki geniş coğrafyada başka Saka Babaların da tespit edilmesi mümkün olabilecek, bu sâyede sakaların halk ve iktidar nezdindeki pozisyonu daha somut ve detaylı bir şekilde ortaya konulabilecektir.

¹ Luigi Bassano, *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Cangı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 125-126.

² Hakan Yıldız, *Haydi Osmanlı Seferi! Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006, s. 42-43.

³ M. Orhan Okay, *Bir Başka İstanbul*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 38.

⁴ Söz konusu Saka Baba'nın mezar taşı hakkında bkz. Günay Kut-Edhem Eldem, *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhi Mezar Taşları*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010, s. 19-22.

⁵ A. Süheyl Ünver, *İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. 22.

⁶ *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, 953 (1546) Târihli, nşr. Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, Baha Matbaası, İstanbul, 1970, s. 51.

⁷ Nesrin Ç. Akçıl, "Edirne'nin Mimarlık Tarihinde Tekkeler", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu (4-6 Mayıs 2011)*, ed. İ. Sezgin-H. Demiroğlu-C. Fedakar, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2012, s. 268.

⁸ Taşköprüzâde, 13; Mecdi, 24; Nişancı Mehmed Paşa, 105. Lâmiî bu olayı şu şekilde nakletmektedir: "Diler ki, belde-i Brusanın fethi eyyâmında ve mücâhidin-i kirâmun sâ'y-i hengâmında Dûğlu Baba didükleri 'aziz dervişlerle ol şugra nigeşân ve ol mermerde mizbân olub, âyende vü revendeden her sühte-cigere ve ashâb-ı seferden her ehl-i güzere bir çanak duğ vazife-i mukarrerî var imiş." (bkz. Lâmiî Çelebi, *Münâzara*, s. 226.)

⁹ Lâmiî Çelebi, *Münâzara-i Sultân Bahâr bâ-Şehriyâr-ı Şitâ (Bir Bursa Efsanesi)*, haz. Sadettin Eğri, İstanbul, 2001, s. 226.

¹⁰ Bu konuda bkz. Orhan F. Köprülü, "Usta-zâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektâşîliğin Girit'de İntişârı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 8-9 (1979-1980), s. 49-50; Fahri Maden, "Osmanlı Arşiv Belgeleri İçerisinde Girit/Kandiye'de Horasanlı Ali Baba Tekkesi", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, VI/12 (2016), s. 15.

¹¹ Köprülü, s. 50, n. 10. Ayrıca bkz. Maden, s. 15.

KAYNAKLAR

¹ Akçıl, Nesrin Ç., "Edirne'nin Mimarlık Tarihinde Tekkeler", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu (4-6 Mayıs 2011)*, ed. İ. Sezgin-H. Demiroğlu-C. Fedakar, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2012.

² *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, 953 (1546) Târihli, nşr. Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, Baha Matbaası, İstanbul, 1970.

³ Köprülü, Orhan F., "Usta-zâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektâşîliğin Girit'de İntişârı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 8-9, 1979-1980.

⁴ Kut, Günay-Edhem Eldem, *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhi Mezar Taşları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010.

⁵ Luigi Bassano, *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Cangı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

⁶ Lâmiî Çelebi, *Münâzara-i Sultân Bahâr bâ-Şehriyâr-ı Şitâ (Bir Bursa Efsanesi)*, haz. Sadettin Eğri, İstanbul, 2001.

⁷ Maden, Fahri, "Osmanlı Arşiv Belgeleri İçerisinde Girit/Kandiye'de Horasanlı Ali Baba Tekkesi", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, VI/12 (2006).

⁸ Mehmed Mecdi, *Hadâikuş-Şakâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.

⁹ Nişancı Mehmed Paşa, *Târih*, İstanbul 1290.

¹⁰ Okay, M. Orhan, *Bir Başka İstanbul*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2012.

¹¹ Taşköprüzâde, *Osmanlı Bilginleri, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâ'id-Devleti'l-Osmâniyye*, terc. Muharrem Tan, İstanbul, 2007.

¹² Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Kocabalı Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹³ Yıldız, Hakan, *Haydi Osmanlı Seferi! Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006.